

İbn Rüşd ve İbn Rüşdcülük Tarihsel Deneme

ERNEST RENAN

Çeviri: Ayşe Meral

alBaraka
Yayınları

ERNEST RENAN

28 Şubat 1823'te Fransa'nın Bretagne bölgesindeki Treguier kasabasında doğdu. Treguier'de bir Katolik okulunu bitirdi, ardından dinî tahsil için Paris'e gitti. Nicolas-de-Chardonnet Katolik Semineri'nde üç yıl kaldıktan sonra Saint-Sulpice'e kaydoldu; burada felsefe, ilâhiyat, tarih ve Doğu dilleri (İbrânîce, Keldânîce, Arapça) okudu. 1846'da lisans öğrenimini tamamladı. Ertesi yıl Sâmi dillerin tarihi ve mukayeseli yapısı üzerine yaptığı çalışma ile Volney ödülünü kazandı. İbn Rüşd ve felsefesi hakkındaki tezini hazırlarken Doğu dillerinde kaleme alınmış metinleri incelemek için İtalya'ya gönderildi. Rimini, Ravenna, Bologne, Ferrare, Venedik, Padoue ve Vivence kütüphanelerinde araştırmalar yaptı. 1851'de Biblioth que Nationale'e Yunanca ve Arapça yazmalar sorumlusu olarak tayin edildi. 1878'de Fransız Akademisi üyesi oldu. 1884-1892 yılları arasında Journal Asiatique'in başkanlığını yaptı. 12 Ekim 1892'de öldü.

AYŞE MERAL

1971'de doğup 1990 yılına kadar Fransa'da yaşayan Ayşe Meral, Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek öğrenimini sürdürmüştür. 1995 yılından itibaren çeviri hayatına başlamıştır ve hâlen devam etmektedir. Türkçeye kazandırdığı kitaplar arasında Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi; Voltaire, Candide; Victor Hugo, Bir İdam Mahkûmunun Son Günü; Étienne de la Boétie, Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev, Mircéa Eliade, Ebedi Dönüş Miti; Etienne Gilson, Ortaçağ'da Felsefe, Gilles Deleuze, Proust ve Göstergeler, Jules Vernes, 80 Günde Devr-i Alem, Çin'de Bir Çinlinin Başına Gelenler, Arzın Merkezine Seyahat, Chardin, Seyahatnasi, vb. yer almaktadır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	9
UYARI.....	19
BİRİNCİ BASKININ	
ÖNSÖZÜ.....	23
BİRİNCİ KISIM	
İBN RÜŞD.....	27
Birinci Bölüm	
İbn Rüşd'ün Yaşamı ve Çalışmaları.....	29
I. İbn Rüşd'den Önce Arap İspanya'da Felsefenin Serencamı Üzerine Kısa Bir Bakış.....	29
II. İbn Rüşd'ün Yaşamöyküsü.....	32
III. İbn Rüşd'ün Gözden Düşmesinin ve XII. Yüzyılda Müslümanlarda Felsefenin Maruz Kaldığı Zulümlerin Nedenleri.....	45
IV. İbn Rüşd'ün Dindaşları Arasındaki Talihi.....	49
V. İbn Rüşd'ün Yaşamöyküsünü Abartan Masallar.....	52
VI. İbn Rüşd'ün Bilgisi ve Bunları Elde Ettiği Kaynaklar.....	54
VII. Aristoteles'e Olan Fanatik Derecesindeki Hayranlığı.....	59
VIII. İbn Rüşd'ün Şerhleri.....	62
IX. Eserlerinin Dökümü.....	65

I. Felsefi risaleler.....	66
II. Din	71
III. Fıkıh.....	72
IV. Astronomi	73
V. Gramer	74
VI. Tıp ile İlgili Eserler	74
X. İbn Rüşd'ün Arapça Metni, Arapça, İbranice ve Latince Elyazmaları ...	76
XI. Eserlerinin Basımları.....	79

İkinci Bölüm

İbn Rüşd'ün Öğretisi.....	81
I. İbn Rüşd Öncesi: Arap Filozoflar	81
II. Müslüman Ekoller: Mütakallimîn.....	88
III. Varlıkların Kökeni Sorunu: İlk Madde, İlk Muharrık, İnayet	92
IV. Gök ve Akıllar Teorisi.....	96
V. Aristoteles'te Akıl Teorisi.....	100
VI. Aristoteles'in Yunanca Yorumcularında Bu Teorinin Gelişmesi.....	103
VII. Araplarda Akıl Teorisi: Faal Aklın Birliği.....	106
VIII. Faal Akıl ile Birleşme; Müstakil Tözlerin Algılanması.....	112
IX. Kolektif Ölümsüzlük, Diriliş.....	118
X. İbn Rüşd'de Ahlak ve Siyaset.....	122
XI. İbn Rüşd'ün Dinî Duyguları.....	124

İKİNCİ KISIM

İBN RÜŞDCÜLÜK.....	131
--------------------	-----

Birinci Bölüm

Yahudilerde İbn Rüşdcülük.....	133
I. Yahudi Felsefesine Genel Bakış.....	133
II. Mûsâ b. Meymûn.....	135
III. Yahudilerin İbn Rüşd'ü Benimsemeleri	137

IV. İbn Rüşd'ün İbranice Çevirileri.....	139
V. Levi ben Gersonides ve Moses de Narbonne.....	144
VI. On Beşinci Yüzyıl, Elia del Medigo, vs.	146

İkinci Bölüm

Skolastik Felsefede İbn Rüşdcülük.....	149
I. Skolastik Felsefeye Arap Metinlerinin Girmesi	149
II. İbn Rüşd'ün İlk Latince Çevirileri: Michael Scotus.....	152
III. Alman Hermann: Tıbbi Eserlerin Çevirisi.....	156
IV. Skolastik Felsefede İbn Rüşd'ün İlk Etkisi.....	161
V. Auvergneli Guillaume'un İtirazı	165
VI. Albertus Magnus'un İtirazı	169
VII. Aziz Thomas'ın İtirazı.....	172
VIII. Dominiken Ekolünün İtirazı.....	178
IX. Romalı Gilles'in İtirazı.....	181
X. Raymond Lulle'ün İtirazı.....	184
XI. Fransiskan Ekolünde İbn Rüşdcülük.....	186
XII. Paris Üniversitesi'nde İbn Rüşdcülük.....	191
XIII. Ortaçağ'da İnançsızlık.....	199
XIV. Hobenstaufenlerin Etkisi	203
XV. İbn Rüşd'ün İnançsızlığın Temsilcisi Hâline Gelmesi: İnançsız İbn Rüşd Efsanesi.....	207
XVI. Ortaçağ İtalyan Resim Sanatında İbn Rüşd'ün Rolü.....	213
XVII. Büyük Şerh'in Evrensel Kabulü.....	221

Üçüncü Bölüm

Padova Ekolünde İbn Rüşdcülük.....	225
I. Padova Ekolünün Genel Özelliği.....	225
II. Tıpta İbn Rüşdcülük: Abanolu Pierre.....	227
III. İbn Rüşdcülüğe Karşı Petrarca'nın Mücadelesi.....	229

IV. Jardunlu Yuhanna, Frà Urbano, Venedikli Pavlus.....	235
V. Tieneli Gaetano, Venias.....	241
VI. Pomponatius ile Achillini'nin Kavgası.....	244
VII. İskenderciler ve İbn Rüşdcüler: Latran Konsili.....	251
VIII. Augustinus Niphus.....	254
IX. Zimara: Ortodoks İbn Rüşdcülük.....	257
X. İbn Rüşd Çevirilerinin Genel Olarak Elden Geçirilmesi: Juntasler, Bagolini.....	261
XI. İbn Rüşdcülüğe İtiraz: Helenist Peripatetikçilerin İtirazı.....	264
XII. Platoncu İtiraz: Marsile Ficin.....	268
XIII. Hümanist İtiraz: Louis Vivès, Mirandolelu Pic, Zabarella.....	270
XIV. Padova'da İbn Rüşdcü Öğretinin Devam Etmesi.....	277
XV. Cesar Cremonini: İtalya'da Peripatetikçiliğin İflası.....	282
XVI. Dinsizliğin Eş Anlamlısı Olarak İbn Rüşdcülük: Cesalpin, Cardan, Vanini.....	287
XVII. İtalya Dışında İbn Rüşdcülük: Genel Değerlendirme.....	292

EKLER

HİÇ BASILMAMIŞ METİNLER.....	299
------------------------------	-----

ALFABETİK DİZİN.....	349
----------------------	-----

TAKDİM

Ernest Renan, 28 Şubat 1823 tarihinde, balıkçı bir ailenin çocuğu olarak Fransa'nın Bretagne bölgesindeki Treguier kentinde dünyaya geldi. Babası Cumhuriyetçi, annesi Kraliyet taraftarı olan Renan'ın, ömrü boyunca bu ikilemi bizzat yaşadığı anlaşılmaktadır. Doğduğu kentteki Ruhban okulunda eğitimine başlayan Renan, Papaz olmak istiyordu. Kız kardeşinin Paris'e taşınması üzerine o da Paris'e giderek Saint Nicolas de Chardonnet'deki Ruhban Okuluna kaydoldu. 1840 yılında Issy-les-Moulineaux'daki Katolik Semineri'ne geçti ve burada felsefe eğitimi aldıktan sonra Saint Sulpice Ruhban Okulu'nda öğrenimini tamamladı. Kurallara uyararak saçını kestirdi ve Fransisken Tarikatına mensup bir Papaz adayı oldu. Fakat bir süre sonra büyük bir entelektüel kriz geçirdi, aldığı eğitimin kendisini tatmin etmediğini gördü ve Tanrı inancı dâhil, Katolik inancını bütünüyle reddetti. Bir anlamda o, dinî ruhbanlık mesleğini bıraktı ve bir yönüyle Laik ruhbanlık mesleğini seçti.

1862 yılında, Collège de France'da İbranice profesörlüğü görevine atanan Renan, aynı yıl verdiği açılış dersinde Hz. İsa hakkında sarf ettiği sözler Ruhban sınıfı arasında büyük tepkilere neden oldu. Söz konusu derste, ayrıca Sami ruhunun Ari topluma ağır geldiğini, bu nedenle Ari ırkın mensubu bulunan Avrupalıların, Sami (yani Yahudi ve Hristiyan) gelenekle asla bağdaşamadıklarını, Avrupa kültürünün, Grek kültürü ile bağlantılı olduğunu anlatmaya çalıştı. Ortaya çıkan tepkiler üzerine, kendisi gibi bir Pozitivist olan dönemin Kamu Kurumları Bakanı, ünlü tarihçi Victor Duruy tarafından Collège de France'daki derslerine son verildi.

1860 senesinde Lübnan ve Suriye’de Arkeolojik çalışmalara katıldı. Burada iken kaleme almaya başladığı *Hz. İsa’nın Hayatı* isimli eserini 1863 yılında tamamladı. Bu eserinde, kutsal kitabın Tanrı’nın vahyi olmayıp insanlar tarafından kaleme alınmış olduğunu ve insanlar tarafından kaleme alınan diğer eserler gibi Kitab-ı Mukaddes’in de eleştirilerek incelenmesi gerektiğini öne sürdü. Ayrıca kutsal kitabın ilk 5 bölümünün (Pentateuque = Tekvin) üslup ve zaman bakımından Hz. Musâ’dan sonraki bir döneme ait olduğunu, son bölümü olan Daniel kitabının da tamamen uydurma olduğunu iddia etti. Bu eser ve iddialar büyük tepki çekti ve Renan, Papa IX. Pius tarafından “Avrupa’nın küfürbazı” ilan edildi.

2 Ekim 1892 yılında hayata gözlerini yuman Renan, Avrupa merkezli hegemonik yaklaşımı ve Ari ırkın üstünlüğünü esas alan antisemit ve şoven anlayışıyla Pozitivist ve Rasyonalist düşünceyi savunmuş ve özellikle katı Laikçi tutumuyla din ve metafiziği öteleyen bir akımın temsilcisi olmuştur. Pozitif bilimi bir ideoloji hâline getiren ve âdeta bilimsel bir din kurmaya çalışan Renan, Darwin’in evrim teorisini fazlasıyla benimseyerek Jakoben Laikliğin ateşli savunucuları arasında yer almıştır.

Renan, üniversite eğitimini tamamladıktan sonra, Sorbonne’da dönemin “resmî” felsefeci olarak bilinen Pozitivist Victor Cousin’in yönetiminde İbn Rüşd ve İbn Rüşdcülük (Averroès et Averoisme) konulu doktora tezine başladı. İbranice, Süryanice ve Arapçanın yanı sıra, ünlü Müsteşrik Étienne Marc Quatremère’den Farsça, Eugène Burnouf’tan Sanskritçe dersleri aldı. Jean-Barthélemy Hauréau, Salomon Munk, Joseph Müller, Steinschneider, Amari, Dozy, Gosche ve Henri Ritter gibi dönemin önde gelen oryantalistlerinin desteğiyle hazırladığı doktora tezini, 11 Ağustos 1852 tarihinde başarıyla savundu ve felsefe doktoru unvanını aldı. Elinizdeki kitaba da temel oluşturan çalışmasına son şeklini ise ancak 1861 yılında verebildi.

J.-B. Hauréau ona Skolastik felsefe konusunda yardımcı olmuştur. Joseph Müller, özellikle İbn Rüşd’ün *Faslül-Makal* isimli eseriyle ilgili çalışmasını kendisine göndermiş, bu çalışmadan büyük ölçüde yararlanarak tezinin ikinci baskısında bazı değişiklikler yapmıştır. İbnü’l-Ebbar, Ansari ve Zehebi’nin İbn Rüşd ile ilgili Arapça metinlerin temini, tercümesi ve neşri konusunda ise Munk’un büyük desteğini görmüştür. Heinrich Ritter de tezini okuyarak değerlendirmelerini kendisine bildirmiş, o da eserinin ikinci baskısında bu değerlendirmelerden yararlanmıştı.

Venedik'teki Saint Marcus Kütüphanesi görevlisi Peder Valentinello, Padova Üniversitesi Öğretim Üyesi Baldassare Poli ve Samuel Luzzetto, Padova İbn Rüşdcülüğü ile ilgili malzemelerin temininde; Madrid Üniversitesi öğretim üyelerinden Thomas Muñoz ve Jose de Alava ise Escorial Kütüphanesi'ndeki yazmalara ulaşmasında kendisine yardımcı olmuşlardır.

1846 yılında, hocası Leclerc tarafından kendisine sağlanan bir araştırma bursundan yararlanarak, o günlerde tanıştığı mesai arkadaşı Tıp Doktoru Daremberg ile birlikte İtalya'ya gitmiş ve burada bulunan Aristoteles ve İbn Rüşd'ün eserlerinin Latince yazmalarını tetkik etme imkânı bulmuştur. Ayrıca Roma, Venedik, Floransa ve Pisa gibi İtalyan kentlerinde bulunan ve Rönesans döneminde (14. ve 15. yüzyıllarda) yapılmış olan Saint Thomas ve İbn Rüşd tablolarını bizzat yerinde görerek incelemiştir. İtalya gezisi Renan'ın entelektüel gelişmesinde önemli bir yer tutacaktır.

19. yüzyılda Fransa'da doktora yapmak için birisi Latince, diğeri de Fransızca olmak üzere iki ayrı tez konusu seçiliyordu. Renan başlangıçta Latince tez konusu olarak "Süryanilerde Grek etütleri", Fransızca tez konusu olarak da "Samilerde ya da İbranilerde rasyonel felsefe" konularını seçmişti. Fakat tezinin edebiyat fakültesi jürisi tarafından kabul edilebilmesi için, salt bir oryantalizm tezi olmaması gerekiyordu. Bu nedenle o, Arapça hocası Victor Le Clerc ile istişare ederek, Fransızca tez konusunu, "Doğu toplumlarında Grek etütleri tarihi" ve Latince tez konusunu da "İbn Rüşd ve İbn Rüşdcülük" olarak değiştirdi.

Renan, doktora tezini yazmak üzere, Paris'te bulunan Millî Kütüphane'de İslam ve Hz. Peygamber üzerine yazılan eserleri okumaya çalıştı. Burada felsefi olmaktan çok tarihî eserleri incelemeyi tercih ediyordu. Bu sırada, İslam dininin çok açık, net ve sadelik dolu bir din olduğunu düşünüyor, temellerinin başlangıcından beri çok iyi bilindiğini, Hz. Peygamber'in hayatının gizli kalmış hiçbir yönünün bulunmadığı kanaatinde olduğunu belirtiyor ve bu yönüyle dinler arasında İslam'ın tek ve benzersiz bir din olduğunu savunuyordu. Kendi ifadesiyle, "Dinler, kendi çocukluğunu hatırlamayan fertler gibidirler. Beşiklerini çevreleyen karanlıkları ortadan kaldıracak yabancı dokümanlar hiç yoktur. Bu durumun tek istisnası İslamiyet'tir. İslamiyet, tarihin içinde doğmuştur. İslamiyet'in kuruluşunu takip eden olaylar, bir dinin sağlam olarak nasıl yerleştiğini ve hepsinin tarihin içinde bulunduğunu göstermektedir. Budizm'in ise böyle bir avantajı